

Рудніченко Євгеній Миколайович
Доктор економічних наук за спеціальністю
21.04.02 – економічна безпека суб'єктів
господарської діяльності.
Професор кафедри менеджменту
Хмельницького національного університету

Тема дисертації: Вплив суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства

Робота виконана на кафедрі менеджменту Хмельницького національного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, доцент Погорелов Юрій Сергійович, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності..

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор, заслужений працівник освіти України Онищенко Володимир Олександрович, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка Міністерства освіти і науки України, ректор (м. Полтава);

доктор економічних наук, доцент Флейчук Марія Ігорівна, Львівська комерційна академія Укоопспілки, професор кафедри міжнародних економічних відносин (м. Львів);

доктор економічних наук, професор Шемаєва Людмила Григорівна, Університет банківської справи Національного банку України, професор кафедри управління банківською безпекою (м. Київ).

Захист відбувся 24 грудня 2014 р. об 11 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.12 Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України у Полтавському національному технічному університеті імені Юрія Кондратюка Міністерства освіти і науки України за адресою: 36601, м. Полтава, Першотравневий проспект, 24.

В дисертації досліджені підходи к пониманию экономической безопасности предприятия. Раскрыты содержание и структура системы экономической безопасности предприятия по результатам обобщения подходов к толкованию понятия "экономическая безопасность предприятия", установлены соотношения понятий "опасность" "угроза" и "риск" путем определения иерархии системы экономической безопасности предприятия, принципов ее построения и обобщения составляющих, уточнения состава внешних субъектов, влияющих на такую систему. Показано влияние субъектов реализации фискальной функции

государства на систему экономической безопасности предприятия путем обобщения и сопоставления рейтинговых оценок конкурентоспособности, инвестиционного климата и условий ведения бизнеса в Украине, таможенного индекса Украины, а также анализа типичных проблем, с которыми сталкиваются субъекты хозяйствования в Украине.

Показана деятельность таможи как фискального института, исследованы ее генезис в Украине и проанализировано нормативно-правовое обеспечение ее деятельности в результате обобщения содержания действующих нормативных актов по направлениям государственного регулирования предпринимательской деятельности в Украине и анализа основных средств регулирующего влияния государства на деятельность предприятий. Разработаны подходы к прогнозированию влияния субъектов таможенного регулирования на экологическую нишу субъектов ВЭД в Украине, которая включает 36 локальных ниш. Проведено прогнозирование состояния и сценариев наиболее весомых в украинской экономике экологических ниш, которые в совокупности обеспечивают более 50% импорта и экспорта товаров (машиностроение, химическая и нефтехимическая промышленность, металлургическое производство и производство готовых металлических изделий, легкая промышленность). Разработана модель сценарного прогнозирования влияния субъектов таможенного регулирования на экологическую нишу субъектов хозяйствования. Проведено апробацию модели, которая показала, что модель характеризуется адекватностью и надежностью результатов, подтверждается совпадением полученных результатов модели с данными анализа ретроспективной информации в четырех исследованных экологических нишах. Подтвержденными преимуществами модели является относительно низкая зависимость от внешних данных, скорость расчетов, сценарный характер и достоверность выводов.

Разработана модель влияния субъектов таможенного регулирования на систему экономической безопасности предприятия с использованием положений теории игр. Проведено моделирование влияния субъектов таможенного регулирования на систему экономической безопасности отечественных предприятий. Разработанная модель влияния субъектов таможенного регулирования на СЕБ субъектов хозяйствования представлена совокупностью комбинаций возможных стратегий поведения обоих участников игры в гиперкубическом пространстве, которые выражаются значениями индикаторов для каждого из таких участников, а также рассчитанным "выигрышем" для каждой из таких комбинаций. Использование модели позволяет достичь различных результатов в зависимости от первоначально поставленной цели исследования. Главным результатом использования модели является поиск баланса интересов в системе "предприятие - государство", то есть поиск точек стабильного выбора, нарушать который невыгодно ни одному из участников игры.

Предложены основы адаптации системы экономической безопасности предприятия к воздействию субъектов таможенного регулирования, построено карту ее мониторинга и разработаны разновидности программы адаптации. По результатам внедрения программы можно утверждать, что благодаря ее вариативности (комплексная, экспресс-адаптации, антикризисная, интегрированная разновидности) можно удовлетворить потребности различных субъектов хозяйствования в адаптации к негативному влиянию субъектов таможенного регулирования.

Є.М. Рудніченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Сформульовано пропозиції щодо активізації процесів адаптації системи економічної безпеки підприємства до негативного впливу суб'єктів митного регулювання з урахуванням трансформаційних процесів у фіскальній сфері. Дж. 10.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, суб'єкти митного регулювання, фіскальні органи, адаптація, інституційні агенти.

Постановка проблеми та виділення нерозв'язаної її частини. У більшості досліджень з економічної безпеки підприємств справедливо підкреслюють особливе значення зовнішнього середовища у генеруванні чинників зовнішнього впливу, які реалізуються за участі відповідних суб'єктів інституційного середовища, серед яких вагоме місце займають суб'єкти митного регулювання. Зміни, що відбуваються у фіскальній сфері, також не сприяють стабілізації та гармонізації взаємовідносин суб'єктів реалізації фіскальної функції держави та бізнесу. Так, постійні трансформації у митній сфері лише внесли елементи неузгодженості як в нормативному, практичному так і науково-методологічному забезпеченні діяльності суб'єктів митного регулювання. Відповідно проблема мінімізації негативного впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства є достатньо актуальною, особливо у контексті зміни вектору зовнішньоекономічної діяльності і посилення турбулентності у фіскальній сфері.

Мета статті – сформулювати пропозиції щодо активізації процесів адаптації системи економічної безпеки підприємства до негативного впливу суб'єктів митного регулювання з урахуванням трансформаційних процесів у фіскальній сфері.

Основний матеріал дослідження. Система економічної безпеки підприємства не функціонує автономно, а знаходиться у постійній взаємодії з сильно диференційованим середовищем. І все, що лежить поза її межами, тою чи іншою мірою постійно впливає на неї. А отже, цілком логічним є те, що ефективне функціонування системи економічної безпеки має базуватися не лише на вивченні середовища функціонування, а й на вмінні адекватно реагувати на кожен із впливів та адаптуватися.

Для пояснення впливу й виявлення залежності системи економічної безпеки підприємства від зовнішнього середовища варто пригадати, що система економічної безпеки, як і будь-яка соціально-економічна система, є частиною іншої системи більш високого порядку, якою в даному випадку є зовнішнє середовище.

В економічній літературі приділяється мало уваги дослідженням зовнішніх суб'єктів впливу на економічну безпеку підприємства, хоча проблеми, пов'язані із взаємодією підприємства із цими суб'єктами, можуть значно впливати на параметри економічної безпеки. Причому зовнішні суб'єкти можуть впливати на економічну безпеку підприємств як позитивно, так і негативно. Оскільки, з одного боку, згідно з Законом України "Про основи національної безпеки України", такі суб'єкти як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, "Управління проектами та розвиток виробництва", 2015, № 3(55)

Рада національної безпеки і оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, громадяни України та об'єднання громадян є суб'єктами забезпечення національної безпеки, і тому їх діяльність для суб'єктів господарювання, у даному аспекті, має позитивний вплив. А з іншого боку – державні органи не завжди ефективно реалізують покладені на них функції, окрім того, значна кількість контролюючих органів можуть негативно впливати на економічну безпеку суб'єктів господарювання.

Суб'єкти господарювання відчують вплив вищезазначених інститутів, взаємодіють із ними, а також трансформують систему економічної безпеки відповідно до вимог і потенційних загроз, які виникають у процесі такої взаємодії. У першу чергу зміни стосуються фінансової складової, оскільки фіскальні функції контролюючих органів та органів захисту економічної конкуренції обумовлюють створення додаткового фінансового навантаження на бюджети підприємств. Необхідність фіскального навантаження обумовлюється самими принципами функціонування цивілізованого суспільства, однак визначити прийнятну для всіх сторін величину такого навантаження практично неможливо. Тому існують певні компромісні варіанти (характерно для високорозвинених країн), які дозволяють виконувати державі свої соціально-економічні функції та не стримувати розвиток бізнесу.

Серед найбільш активних агентів, що здійснюють безпосередній вплив на систему економічної безпеки підприємства, варто виділити суб'єктів реалізації фіскальної функції держави. Майже в усіх країнах основними інститутами, які реалізують зазначену функцію, є податкова та митна служби. Але для оцінювання впливу державних інститутів на економічну безпеку підприємства, та з урахуванням організаційних змін, що відбулися у діяльності податкової та митної служби України (об'єднання таких структур у Міністерство доходів і зборів України), а пізніше їх виокремлення, доцільним є подальше використання терміна "суб'єкт реалізації фіскальної функції держави". Під суб'єктом реалізації фіскальної функції держави розуміють державний орган, головним завданням якого є наповнення бюджетів різних рівнів шляхом вилучення та перерозподілу частини доходу суб'єктів господарювання (у вигляді сплачених податків, зборів, будь-яких платежів, які суб'єкт господарювання здійснює на користь держави в межах чинного правового поля). Такий державний орган може мати різну назву (наприклад, історично використовувалися назви "Державна податкова адміністрація", "Державна податкова служба", "Державна митна служба", "Державний митний комітет" тощо), але, незалежно від назви, його функція – наповнення бюджетів різних рівнів – не змінюється.

При дослідженні процесів взаємодії суб'єктів впливу на економічну безпеку підприємства доцільно використовувати основні положення теорії агентських відносин, оскільки узгодження інтересів підприємства та держави, в особі органів державної влади, характеризується основними змістовними процесами, що описані в межах вищезазначеної теорії.

У межах агентської теорії доцільно розглядати відносини між суб'єктами економічної безпеки, що взаємодіють усередині підприємства, та відносини між суб'єктами господарювання і державою, в особі органів державної влади в цілому та фіскальних органів зокрема.

Суб'єктів економічної безпеки підприємства поділяють на зовнішніх та внутрішніх. До зовнішніх суб'єктів належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади, до обов'язків яких входить забезпечення безпеки учасників підприємницької діяльності, а до внутрішніх – керівництво, служба безпеки та працівники підприємства. Державне управління передбачає делегування повноважень із певних питань окремим службам, які в ролі їх агентів виконують визначені функції та ухвалюють відповідні рішення. Варто зазначити, що поряд з суб'єктами реалізації фіскальної функції існують також інші агенти, які взаємодіють із підприємствами. Однак, оскільки ми розглядаємо особливості агентської теорії у взаємозв'язку з економічною безпекою підприємств, то, на нашу думку, більш суттєвий вплив на неї мають саме органи реалізації фіскальної функції.

Об'єктивна необхідність існування суб'єктів реалізації фіскальної функції держави створює негативний вплив на суб'єктів господарювання через вимушене вилучення в них частини доходу. Тому важливим завданням стає пошук збалансованої взаємодії між суб'єктами реалізації фіскальної функції держави та суб'єктами господарювання. Опортуністична поведінка агентів з позиції теорії агентських відносин є об'єктивною реальністю і характерна для більшості країн колишнього СРСР. Особливо виділяються у цьому контексті суб'єкти реалізації фіскальної функції держави, оскільки вони безпосередньо контролюють і супроводжують процес надходження доходів у державний бюджет, однак доволі важко контролюються державою (принципалом). Така ситуація призводить до трансформації взаємовідносин у моделі "принципал – агент – клієнт". Причому зазначений процес характеризується значними втратами з боку держави і розвитком тіньового сектору економіки.

Одним із найбільш дієвих методів боротьби з даним явищем є узгодження інтересів принципалів та агентів і гармонізації їх взаємовідносин з клієнтами. Це дозволить суб'єктам господарювання формувати дієву систему економічної безпеки, не провокуючи агентів на вияви опортуністичної поведінки. Також це позитивно вплине не лише на систему економічної безпеки підприємств, а й на систему економічної безпеки держави.

Аналізуючи вітчизняний досвід розвитку суб'єктів реалізації фіскальної функції держави [1-4], необхідно відмітити, що, незважаючи на трансформації, реформи та кризи, стабільна і чітка робота вищезазначених суб'єктів дозволяє державі виконувати свої соціально важливі функції. Об'єднання податкової та митної служби в Міністерство доходів і зборів України зумовило застосування нових підходів до самої організації роботи з суб'єктами господарювання, хоча функції податкових та митних органів реалізовувались відповідно до поставлених стратегічних цілей, однак, як показує досвід останніх років, не завжди ефективно. Детінізація доходів, зменшення корупції, встановлення прозорих "правил гри" для суб'єктів господарювання буде зміщувати акцент у взаємовідносинах суб'єктів фіскальної функції держави та бізнесу. Незважаючи на орієнтацію суб'єктів фіскальної функції на розширення переліку послуг для суб'єктів господарювання і перехід до сервісного підходу у реалізації своїх завдань, наповнення бюджету держави вимагає чіткої реалізації основних положень їх діяльності. Разом із тим, потрібно розглянути й питання впливу суб'єктів реалізації фіскальної функції на економічну безпеку саме на мікрорівні. Основну увагу варто зосередити на реалізації фіскальної функції митних органів, оскільки залишається багато проблемних моментів і дискусійних питань саме у цій сфері. Питання зв'язку митної справи та економічної безпеки комплексно розглядалися у наукових працях професорів І.Г. Бережнюка, П.В. Пашка, Ю.Є. Петруні, В.В. Мартинюка,

І.О. Іващук, однак із прийняттям у 2012 році нової редакції Митного кодексу України відбулися суттєві зміни як у методології, так і у практиці функціонування митних органів. А, з огляду на активізацію інтеграційних процесів та зростання обсягів зовнішньоекономічних операцій, успішна взаємодія суб'єктів господарювання із органами митної служби як суб'єкта фіскальної функції є і буде залишатися актуальною на даному етапі розвитку економічних відносин, оскільки суттєво впливає на стан економічної безпеки підприємств, особливо тих, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Сучасний стан взаємодії більшості вітчизняних державних органів управління та контролюючих структур з суб'єктами підприємницької діяльності, які функціонують на території України, характеризується наявністю значної кількості проблем та суперечностей. Перш за все, це стосується податкової та митної політики, а також значної кількості бюрократичних процедур. Така ситуація призводить до погіршення інвестиційного клімату країни, недоотримання значних фінансових надходжень до державного бюджету та зниження рівня економічної безпеки окремих підприємств.

Ефективність тих чи інших регулювальних заходів у фіскальній сфері значною мірою визначається тим, наскільки вони поліпшують баланс економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання, що абсолютно справедливо і для митної сфери.

Історично склалося, що в країнах пострадянського простору фіскальну функцію, крім податкової служби, виконують і митні органи. У деяких країнах далекого зарубіжжя діяльність митних органів (особливо у зв'язку з протидією світовому тероризму) орієнтується, перш за все, на вирішення питань національної безпеки, хоча фіскальна функція, вже як другорядна, теж їм притаманна. Але в Україні саме митна служба, як самостійний державний інститут або як складова колишнього Міністерства доходів та зборів, значною мірою сприяла і сприяє наповненню державного бюджету країни.

Кардинальні зміни, що відбулись у митній сфері зі створенням Міністерства доходів і зборів України, суттєво трансформували її внутрішньоорганізаційні процеси та систему взаємодії з зовнішніми суб'єктами. І хоча структура управління митної служби змінилася, що зумовило також зміни у системі митного регулювання, однак стратегічні орієнтири, спрямовані на співпрацю з бізнесом, детінізацію економіки, мінімізацію впливу "людського чинника" на ухвалення управлінських рішень посадовими особами, не втратили своєї актуальності й вимагають подальшої трансформації фіскальної системи країни в цілому, незважаючи на те, що новостворене міністерство проіснувало трохи більше року і не виправдало покладених на нього сподівань.

З позиції економічної безпеки наявність регулятивного впливу митних органів не викликає сумнівів, а термінологічні особливості використання інструментів та механізмів впливу обумовлюються по-різному. На нашу думку, найбільш прийнятним в сучасних умовах є трактування І.Г. Бережнюка, який визначив митне регулювання як вплив держави в особі державних органів (насамперед – митних) на інших суб'єктів митних відносин з метою підпорядкування їхніх дій своїм економічним інтересам [5, с. 37]. Цікавою є проблематика визначення економічних інтересів, оскільки до прийняття нової редакції Митного кодексу, з боку держави інтереси мали відверто фіскальний характер. Нова редакція Митного кодексу дає змогу говорити про зміщення фіскальних акцентів у бік активізації взаємодії з суб'єктами ЗЕД у напрямку підвищення їх ділової активності (наприклад, введення поняття "уповноважений економічний оператор" та інше).

Необхідно чітко усвідомлювати, що митне регулювання має дуалістичну природу. Предмет адміністративного регулювання – відносини, що виникають у зв'язку з управлінням митною системою. Предметом митного впливу є комплекс відносин, що виникають у зв'язку з переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон [6]. Такий підхід обумовлює і розмежування суб'єктів митного регулювання.

Стосовно суб'єктів митного регулювання, то варто зазначити, що включення до складу таких суб'єктів, як Президент, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада, тобто державних органів, що займаються регулюванням зовнішньоекономічної діяльності, з одного боку є правомірним, оскільки саме вони займаються адміністративними функціями, розробкою митної політики та імплементацією норм міжнародного законодавства у вітчизняну практику, а з іншого – суб'єкти господарювання відчують безпосередній вплив митниць, департаменту митної справи, департаменту податкового та митного аудиту, спеціалізованої лабораторії з питань експертизи та досліджень (колишнє центральне митне управління лабораторних досліджень) Міністерства доходів і зборів України, а з більшістю органів законодавчої та виконавчої влади взагалі не контактують.

Цілком справедливою є думка фахівців про безпосередню зацікавленість суб'єктів ЗЕД в особливостях митного регулювання, хоча опосередковано це питання стосується переважної більшості суб'єктів підприємницької діяльності. Наприклад, підприємства, які працюють лише на внутрішній ринок і використовують у процесі виробництва сировину іноземного походження, також залежать від системи митного регулювання, хоча й опосередковано. За рахунок "жорсткого" митного контролю у них можуть виникати проблеми як з ритмічністю виробництва (недостатня кількість сировини через неритмічність поставок), так і проблеми конкурентоспроможності продукції за ціною (значне підвищення вартості іноземної сировини). Тому питання митного регулювання є надзвичайно важливим для всіх суб'єктів господарювання, особливо в контексті формування системи економічної безпеки таких суб'єктів і наявності фіскального впливу митниці на суб'єктів ЗЕД.

Аналіз обох редакцій Митного кодексу (старої і нової) показує, що у старій редакції відстоювання інтересів держави мало відверто фіскальний характер. Нова редакція Митного кодексу дозволяє говорити про зміщення фіскальних акцентів у бік активізації діяльності суб'єктів ЗЕД та підвищення їх ділової активності.

Як було зазначено в концепції реформування діяльності митної служби України, основною проблемою, вирішення якої є спільним завданням Уряду та національного бізнесу, є покращання умов для зовнішньої торгівлі та залучення інвестицій в національне виробництво. Тому здійснювані реформи діяльності митної служби, з одного боку, мають забезпечити створення сприятливого клімату для розвитку зовнішньої торгівлі й залучення інвестицій та забезпечення обґрунтованого з позицій задоволення суспільних інтересів надходжень до державного бюджету, гарантування безпеки зовнішньої торгівлі та суспільства – з іншого.

Останнім часом популярною тенденцією є переорієнтація вищезазначених суб'єктів на виконання сервісної функції. Так, митні органи можуть виконувати сервісні функції, особливо з використанням сучасних інформаційних технологій, однак надання більшості цих послуг прямо або опосередковано пов'язано з реалізацією "основної" – фіскальної – і додаткової – "захисної" – функцій. І якщо фіскальна функція спрямована на об'єктивне, справедливе та законодавчо

обґрунтоване забезпечення наповнення державного бюджету за рахунок фіскальних надходжень, то "захисна" функція пов'язана з захистом національних інтересів, вітчизняного ринку і товаровиробників від неякісної або небезпечної продукції.

Сервісна функція виявляється переважно в оптимізації та підвищенні якості операційних процесів у межах функціональної відповідальності митних органів. Тобто застосування сучасних інформаційних технологій і підвищення компетентності посадових осіб призводить до більш швидкого та якісного виконання митних формальностей, а це позитивно відображається на активності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності й зменшенні кількості помилок і неточностей.

Проведені дослідження свідчать про значний вплив суб'єктів митного регулювання на економічну безпеку вітчизняних підприємств, однак, підприємства не мають можливості впливати на цих суб'єктів. Тому ефективна взаємодія з суб'єктами митного регулювання з боку керівників підприємств та працівників відділу безпеки, на нашу думку, повинна забезпечуватися реалізацією таких процедур:

- вивчення діяльності суб'єктів митного регулювання, визначення основних напрямів та особливостей впливу на економічну безпеку підприємств;
- прогнозування впливу суб'єктів митного регулювання на економічну безпеку підприємств;
- моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на економічну безпеку підприємств;
- оцінювання впливу суб'єктів митного регулювання на економічну безпеку підприємств;
- адаптація до впливу суб'єктів митного регулювання на економічну безпеку підприємств.

Отже, враховуючи сучасні тенденції розвитку митної сфери, необхідно виділяти суб'єктів митного регулювання, що формують фундаментальні основи її розвитку (Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів України, Мінекономрозвитку), та суб'єктів "дієвого" впливу, які безпосередньо взаємодіють з підприємницькими структурами й реалізують на практиці митне регулювання їх діяльності.

Надмірний тиск фіскальних органів на підприємства створює поле для тіньової економіки й опортуністичної поведінки агентів держави. Це, відповідно, призводить до падіння інвестиційної привабливості вітчизняної економіки та зменшення надходжень у державний бюджет. Бізнес-середовище реагує на ці факти виведенням капіталу та розробкою схем оптимізації (мінімізації) оподаткування. Фактично, у такій ситуації має місце алелопатія: через надмірний фіскальний та регулювальний вплив обидві сторони економічних відносин – підприємства й держава – втрачають кошти, оскільки підприємства поступово або входять до тіньового сектору економіки, або зменшують обсяги діяльності аж до її припинення чи перепрофілювання. Емпірично така алелопатія підтверджена відомою кривою А. Лафера, яка ілюструє залежність обсягу податків, що збираються, від ставки оподаткування. Справедливість такої алелопатії для взаємодії суб'єктів митного регулювання та підприємств (як окремих підприємств, так і цілих екологічних ніш) не викликає сумніву. А враховуючи те, що підприємства сьогодні не мають дієвих механізмів впливу на контролюючі органи (у тому числі й фіскальні), через їхню недостатню публічність та готовність до діалогу із бізнес-середовищем, найбільш оптимальною поведінкою в даних умовах є адаптація до існуючих умов зовнішнього середовища, що потребує

відповідної програми заходів, у тому числі, можливо, і коригування впливу суб'єктів митного регулювання.

Варто зазначити, що окремі підприємства й навіть галузеві або територіальні об'єднання підприємств, на жаль, не можуть впливати на діяльність суб'єктів митного регулювання, а мають працювати в тому правовому полі й відповідно до того режиму взаємодії із суб'єктом митного регулювання, який фактично склався. Тобто коригування впливу суб'єктів митного регулювання в сучасних реаліях української економіки є можливим, хоча і потребує відповідного обґрунтування та розроблення конкретних рекомендацій з цього приводу, але сьогодні є "доброю волею", що, частіше за все, актуалізується не через вплив суб'єктів бізнес-середовища, а як результат політичної волі або внутрішніх рішень керівних органів суб'єктів митного регулювання. Саме тому для підприємства єдиним шляхом виживання в умовах зміни впливу суб'єктів митного регулювання є адаптація.

З позиції економічної безпеки суб'єктів господарювання, на думку Г.В. Козаченко, адаптація підприємств є певною мірою універсальним поняттям і передбачає внесення змін у його діяльність для забезпечення економічної безпеки [7]. Якщо ж більш детально розглядати саме внутрішньосистемну складову адаптації підприємства, то адаптація – це процес зміни чинників внутрішнього середовища підприємства з метою досягнення його фінансової стійкості, забезпечення ефективного виробництва й реалізації продукції, формування та підтримки стабільної системи соціальних відносин, що забезпечує високий рівень споживання та самореалізації працівників в умовах кількісної та / або якісної зміни чинників зовнішнього середовища функціонування підприємства [8]. Наведені трактування дещо відрізняються від базового (біологічного) підходу, що є визначальним у подальшій міждисциплінарній експансії зазначеного поняття "адаптація", і згідно з яким адаптація – це розвиток нових біологічних властивостей у організму, популяції, виду, біоценозу, що забезпечують їх нормальну життєдіяльність при зміні умов навколишнього середовища [9]. Враховуючи той факт, що з числа підсистем підприємства як цілісної системи, яка працює в певних умовах зовнішнього середовища, саме система економічної безпеки забезпечує його цілісність, стійкість (тобто безпеку комплексно). А отже, для забезпечення успішного функціонування підприємства в умовах змінення впливу суб'єкта митного регулювання має відбутися саме адаптація системи економічної безпеки – насичення її новим змістом, складом елементів, пристосування до нового впливу суб'єктів митного регулювання, а вже адаптація системи економічної безпеки повинна стати основою для адаптації підприємства в цілому. Фактично, в такому випадку варто говорити про двоступеневу адаптацію: на першому етапі має відбутися адаптація системи економічної безпеки підприємства як комплексного інструменту, що має забезпечити стійкість та безпеку підприємства за будь-яких умов зовнішнього середовища (хоча при цьому необхідно ще раз зауважити, що за певного "критично токсичного" рівня впливу зовнішнього середовища, у тому числі суб'єктів митного регулювання, діяльність підприємства стає просто неможливою за будь-яких зусиль з боку системи економічної безпеки та незважаючи на будь-який її рівень, склад, можливості тощо); за результатами адаптації системи економічної безпеки підприємства, як комунікаційно-захисного елементу системи підприємства в цілому, що здійснює комунікації між підприємством та зовнішнім середовищем, відбувається адаптація підприємства в цілому.

Враховуючи той факт, що в основу опису впливу суб'єктів митного регулювання на підприємство та опису реакції окремих підприємств та їх груп

покладено біоорганізаційний підхід, адаптацію потрібно розглядати дуально – з одного боку, як "відповідь" системи економічної підприємства на деформувальний вплив з боку суб'єктів митного регулювання в межах біоорганізаційного підходу (фактично тут можна говорити про певний ектогенез підприємства в часі); з іншого боку – як сукупність конкретних прогнозованих і заздалегідь сконструйованих дій та заходів на підприємстві в межах механістичного підходу. Така дуальність дозволяє і забезпечити цілісність сприйняття адаптації як закономірної реакції у межах взаємного впливу в системі "суб'єкт митного регулювання-підприємство", і розглянути конкретні заходи щодо проведення такої адаптації для конкретного підприємства.

Ще раз зауважимо, що підприємство не може здійснювати прямий вплив на суб'єктів митного регулювання, тому для нього в контексті запропонованої адаптації існують два шляхи для мінімізації наслідків впливу суб'єктів митного регулювання – формування (наскільки це можливо для підприємства) оптимальної взаємодії з такими суб'єктами, а також впровадження певних заходів, які дозволяють зменшити для підприємства негативні наслідки від такої взаємодії. Саме ці два шляхи і є цільовою основою всієї адаптації.

Для реалізації запропонованої цільової основи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання у складі змістовної основи запропоновано такі заходи, як:

1. Впровадження системи внутрішнього митного аудиту. Даний захід обумовлено швидкими темпами розвитку системи митного аудиту, що широко використовується не тільки в Україні, а й у світі, відповідно до основних положень Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотської конвенції) [10]. Митний аудит широко застосовують суб'єкти митного регулювання, проте, на підприємствах внутрішньої системи митного аудиту на сьогодні не існує, хоча в найближчій перспективі більшість суб'єктів ЗЕД будуть підлягати митним аудиторським перевіркам, а чітко визначених процедур взаємодії працівників з митними аудиторами не існує.

А отже, з метою економії ресурсів як підприємств, так і суб'єктів митного регулювання, а також налагодження чіткої взаємодії з митними аудиторами доцільно впровадити систему внутрішнього митного аудиту. Причому варто зазначити, що за різноманітні помилки у митних деклараціях (особливо фіскального характеру), які підприємство знайшло й виправило самостійно, передбачено значно нижчі ставки штрафів, ніж за виявлені безпосередньо суб'єктами митного регулювання.

2. Спрощення митного оформлення товарів та випуску їх у вільний обіг за рахунок набуття статусу уповноваженого економічного оператора. Аналогічною є ситуація з отримання підприємством статусу уповноваженого економічного оператора, адже на підприємствах практично відсутнє внутрішнє нормативне забезпечення даного процесу, причому це стосується не тільки підприємств, а й суб'єктів митного регулювання. Таким чином, система економічної безпеки підприємства повинна враховувати факт активізації роботи у зазначеному напрямі з обох сторін і вживати превентивні заходи з максимальної легітимізації зазначених процедур.

3. Подання декларацій в електронному вигляді. Повномасштабна реалізація вітчизняного проекту "Електронна митниця" дозволяє суб'єктам ЗЕД використовувати даний сервіс і значно економити на трансакційних витратах і витратах на митне оформлення.

4. Аутсорсинг процесів, пов'язаних із митним оформленням. У деяких випадках (переважно складних) більш доцільно використовувати послуги митних брокерів, тому такі процедури також повинні бути враховані.

5. Зменшення кількості перевірок суб'єктами митного регулювання підприємств та впровадження електронних перевірок. Налагодження інформаційної взаємодії між підприємствами і суб'єктами митного регулювання дозволить значно спростити процедури виїзних перевірок, та максимально перейти на електронні з 2016 р., що було задекларовано ще Міндоходів. А це потребує відповідних заходів як із боку перевіряючої сторони, так і з боку суб'єктів ЗЕД.

6. Зменшення трансакційних та "захисних" витрат. Реалізація на практиці наведених вище заходів та чітке регламентування процесів взаємодії суб'єктів митного регулювання та суб'єктів ЗЕД, дозволить значно спростити митні формальності та зменшити трансакційні та "захисні" витрати підприємств.

Дані напрями теж чітко визначені та ведеться активна робота з їх реалізації, хоча й існують певні проблеми з нормативним забезпеченням цього процесу. Практичне впровадження розроблених напрямів у складі змістовної основи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання потребуватиме на підприємстві розроблення та дотримання певної внутрішньої нормативної бази, у складі якої мають бути представлені внутрішні нормативні документи підприємства щодо вдосконалення взаємодії із суб'єктами митного регулювання, отже такі складові нормативної бази ще потребуватимуть розроблення.

Щодо організаційних інструментів у складі адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання, то для наповнення цього елемента пропонується скористатися відомими у практиці управління інструментами, такими як AITL-діаграми, органіграми, опис процесів взаємодії підприємства із суб'єктами митного регулювання (на основі синтаксисів SADT, UML, IDEF), програма дій для впровадження пропонованих заходів. Усі ці інструменти є доволі відомими, а свого розроблення потребує лише програма дій з адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Інструменти аналізу та моніторингу в контексті поставленого завдання відсутні. Тому актуальним є завдання розроблення даних інструментів. Головною вимогою до інструментів має стати комплексне охоплення всіх складових діяльності підприємства, причому, на нашу думку, у такому контексті найбільш оптимальним буде застосування аналогу системи збалансованих показників (BSC) з урахуванням специфіки митної сфери та взаємодії підприємств із суб'єктами митного регулювання.

Щодо виконавців як елемента адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання потрібно сказати таке. Без виконавців практично неможливо реалізувати будь-які зміни, тому в першу чергу доцільно визначити коло відповідальних за адаптацію осіб, що безпосередньо будуть реалізовувати на практиці розроблені пропозиції.

Причому це вимагає відповідної кваліфікації працівників, а оскільки основна відповідальність буде лежати на працівниках відділу економічної безпеки, то і вимоги до їх компетентності при взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища, а не тільки з суб'єктами митного регулювання, висувуються досить жорсткі.

На нашу думку, доцільно пов'язати забезпечувальні елементи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного

регулювання із виділеними заходами у складі змістовної основи такої адаптації. Рушійною силою адаптаційного процесу повинні стати працівники відділу економічної безпеки, оскільки забезпечення мінімізації ризиків та загроз зовнішнього характеру є їх безпосереднім завданням.

Основним інструментом аналізу буде аналог системи збалансованих показників (BSC), який має певні риси універсальності застосування.

Стосовно нормативних документів, то тут усе буде залежати від наявної регламентаційної системи підприємства: положення, інструкції, процедури, концепції будуть розроблені відповідно до існуючої практики, хоча іноді доцільно кардинально змінювати підходи до внутрішньосистемних документів. Проте зміни і так будуть отримувати неоднозначну оцінку та викликати у працівників певний спротив. А організаційні інструменти будуть вибиратися відповідно до поставлених вимог та очікуваних результатів.

Таким чином, можна зробити висновок, що серед елементів адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання своєї розробки потребують нормативна база та інструменти аналізу й моніторингу.

Виконавці будуть визначатися складом підрозділу економічної безпеки на підприємстві, а організаційні інструменти можуть бути взяті з числа широковідомих інструментів управління без їхньої значної зміни, але з наповненням інформацією стосовно функціонування конкретного підприємства. На необхідність розроблення інструментів аналізу та моніторингу впливає і той факт, що вони мають бути використані при реалізації кожного з запропонованих заходів у складі змістовної основи адаптації системи економічної безпеки підприємства до впливу суб'єктів митного регулювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Адаптація підприємства та його системи економічної безпеки до впливу суб'єктів митного регулювання передбачає низку заходів які охоплюють практично всі сфери функціонування підприємства. Для того щоб процеси адаптації відбувалися в межах законодавчого поля і відповідали очікуванням керівництва підприємств, а також піддавалися коригуванню залежно від зміни умов їх функціонування, доцільно розробити програму адаптації підприємства з зазначенням основних інструментів аналізу та моніторингу адаптаційних процесів і відповідним нормативним забезпеченням, що відповідає сучасним тенденціям розвитку фіскальної сфери і перспективам функціонування суб'єктів митного регулювання у контексті трансформаційних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневецький, В.П. Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики : [монографія] / В.П. Вишневецький. - Донецьк: ІЕП НАНУ, 2012. - 128 с.
2. Мельник, П.В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці : [монографія] / П.В. Мельник. - Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. - 362 с.
3. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : [монографія] / [Мельник П.В., Тарангул Л.Л., Варналій З.С. та ін.] ; за ред. З.С. Варналія. - К.: Знання України, 2008. - 675 с.
4. Федосов, В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін. - К.: КНЕУ, 2002. - 387 с.
5. Бережнюк, І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти : [монографія] / І.Г. Бережнюк. - Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2009. - 543 с.
6. Митна політика та митна безпека: концептуальне визначення та шляхи забезпечення : [монографія] / [Бережнюк І.Г., Гребельник О.П., Калетнік І.Г. та ін.] ; за ред. П.В. Пашка. -

К.: Знання, 2012. - 238 с.

7. Козаченко, А.В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения : [монография] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарев, А.Н. Ляшенко. - К.: Либра, 2003. - 280 с.

8. Зяблицкая, Н.В. Оценка адаптационных возможностей промышленных предприятий : [монография] / Н.В. Зяблицкая. - НВ: Изд-во "Приобье", 2005. - 103 с.

9. Медична енциклопедія [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://academic.ru/dic.nsf/enc_medicine/1429/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F.

10. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур [Електронний ресурс] : конвенція [затверджена Радою митного співробітництва 18.05.1973 р. у редакції Брюсельського Протоколу 1999 р.]. - Режим доступу : http://zakon2/rada.gov.ua/laws/show/995_643.